

Блащук Т.В. Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності // Підприємництво, господарство і право. 2009. - № 7.- ст. 161-163.

Особливості правового статусу фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності.

Блащук Тетяна Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін НаУОА

Інститут фізичної особи є одним з найдавніших в цивільному праві, він досліджувався багатьма науковцями як вітчизняними, так і зарубіжними. Проте, зміни в законодавстві та потреби часу вимагають нового погляду на окремі характеристики цього відомого інституту.

Відповідно до ст. 24 Цивільного Кодексу України (надалі – ЦК) людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою.

Фізичні особи можуть займатися підприємництвом шляхом оформлення індивідуальної підприємницької діяльності (ст. 128 Господарського кодексу України (надалі - ГК), гл. 5 ЦК). У встановлених законом випадках фізична особа може самотійно, один створити також юридичну особу.

За останні роки в Україні була прийнята низка нормативних актів, які регулюють діяльність окремих видів суб'єктів підприємницької діяльності. Але вони загалом регулюють лише створення та діяльність юридичних осіб суб'єктів підприємницької діяльності. Що ж стосується правового регулювання підприємницької діяльності фізичних осіб, то під правове регулювання підпало лише обмежене коло відносин з участю цих суб'єктів.

Чинні нормативні акти лише декларують право фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності, використання належного їм майна для цього, встановлюють категорії осіб, які не мають права її здійснювати та регулюють їх державну реєстрацію. Тому сьогодні можна вести мову про необхідність прийняття спеціального

законодавчого акту, який би врегулював діяльність фізичних осіб — підприємців.

Такий акт, повинен перш за все вказати визначальні ознаки, що дають можливість відмежувати фізичну особу підприємця від інших суб'єктів і, головне, визначити відмінність його статусу від фізичних осіб, що не є підприємцями.

Метою цієї статті є виокремлення тих особливостей, що притаманні фізичній особі – суб'єкту підприємницької діяльності і вирізняють її з поміж інших суб'єктів права.

Для придбання статусу суб'єкта підприємницької діяльності фізична особа повинна володіти наступними загальними ознаками суб'єкта цивільного права:

- а) правоздатністю (здатність мати цивільні права і нести обов'язки);
- б) цивільною дієздатністю (здатність своїми діями здобувати і здійснювати цивільні права, створювати для себе цивільні обов'язки і виконувати їх);
- в) мати ім'я (прізвище, власне ім'я, а також по батькові, якщо інше не випливає з закону або національного звичаю);
- г) мати місце проживання (місце, де фізична особа проживає постійно або переважно) .

Головним у приведених ознаках є цивільна дієздатність. Правоздатність і інші ознаки створюють лише необхідні передумови, можливість здійснення фізична особаом підприємницької діяльності. Дієздатність же перетворює можливість у дійсність, у реальні підприємницькі відносини.

По ознаці дієздатності громадяни підрозділяються на чотири групи:

- а) недієздатні — малолітні до шестирічного віку, а також визнані судом страждаючими психічними розладами, що не дають можливість розуміти значення своїх дій або керувати ними. Вони самі не вправі робити юридично значимі дії. Але сказане зовсім не означає, що приналежне їм майно не може брати участь у цивільному обороті, бути об'єктом підприємницької

діяльності. Від імені дітей правочини вчиняють їх законні представники — батьки, усиновителі або опікуни, а від імені недієздатних — опікуни. При цьому на акти розпорядження майном необхідно попередній дозвіл органа опіки і піклування (див. ст. 54 ЦК);

б) частково дієздатні — малолітні у віці від 6 до 14 років і неповнолітні у віці від 14 до 18 років.

Як правило, правочини від імені малолітнього укладають його законні представники з дотриманням правил ст. 54 ЦК . Сам він може робити лише дрібні побутові і деякі інші правочини, вичерпний перелік яких даний у законі (див. ст. 31 ЦК). Неповнолітні з 14-літнього віку вправі самостійно робити в сфері майнових відносин значно більш широке коло акцій, ніж малолітні. І всі інші правочини вони також роблять від свого імені, але з письмової згоди своїх законних представників (див. ст. 32 ЦК);

в) обмежено дієздатні — вправі вчиняти дрібні побутові правочини. Вчиняти інші правочини, а також одержувати заробіток, пенсію й інші доходи і розпоряджатися ними вони можуть лише за згодою піклувальника. Такі громадяни самостійно несуть майнову відповідальність по здійсненим ними правочинам і за заподіяну ними шкоду.

г) повністю дієздатні вправі самостійно займатися будь-якою підприємницькою діяльністю.

Така дієздатність настає в трьох випадках: з настанням повноліття — по досягненні 18-літнього віку; у випадку, коли законом допускається вступ у шлюб до досягнення 18 років, фізична особа, що не досяг 18-літнього віку, здобуває дієздатність у повному обсязі з часу вступу в шлюб; у результаті емансипації. Суть її полягає в тому, що неповнолітній, що досяг шістнадцяти років, може бути оголошений повністю дієздатним, якщо він працює за трудовим договором, у тому числі за контрактом, або за згодою батьків, усиновителів або піклувальника займається підприємницькою діяльністю.

Оголошення неповнолітнього повністю дієздатним (емансипація) провадиться за рішенням органа опіки і піклування за згодою обох батьків,

усиновителів або піклувальника або при відсутності такої згоди — за рішенням суду. Такий неповнолітній володіє в повному обсязі цивільними правами і несе обов'язки (у тому числі самостійно відповідає по зобов'язаннях, що виникло внаслідок заподіяння їм шкоди), за винятком тих прав і обов'язків, для придбання яких законом установлений віковий ценз¹.

Батьки, усиновителі і попечитель не несуть відповідальності по зобов'язаннях емансипованого неповнолітнього, зокрема, по зобов'язаннях, що виникло внаслідок заподіяння ним шкоди.

З названих трьох підстав виникнення повної дієздатності особливої уваги вимагає остання — емансипація, що є новим правовим інститутом, введеним у нашій країні з 1 січня 2004 р. Використовувати його слід лише у виняткових випадках, при сформованому вкрай неблагополучному матеріальному становищі неповнолітнього, його родини. Те, що похід дітей у підприємництво обумовлюється згодою їхніх законних представників, — слабка розрада.

Особливості статусу суб'єкта підприємницької діяльності, що діє без утворення юридичної особи, у порівнянні з загальногромадянською правоздатністю фізичної особи полягають в наступному:

по-перше, цей статус здобувається в результаті (з моменту) державної реєстрації фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності.

Фізична особа, що здійснює таку діяльність без державної реєстрації, діє в нелегальній, "тіньовій" економіці. Фізична особа, що фактично займається підприємницькою діяльністю, не здійснивши державну реєстрацію як суб'єкта підприємницької діяльності, не здобуває в зв'язку з заняттям такою діяльністю статусу підприємця.

Тому спори за участю таких громадян, у тому числі пов'язані зі здійсненням ними підприємницької діяльності, підвідомчі місцевому, а не господарському суду.

¹ Про Збройні Сили України, Закон, Верховна Рада України, 06.12.1991

Разом з тим при вирішенні спорів, що виникають із приводу не узаконеної підприємницької діяльності, фізична особа не вправі посилатися у відношенні укладених нею при цьому правочинів на те, що вона не є підприємцем. Суд може застосувати до таких правочинів правила Господарського кодексу (надалі - ГК) про зобов'язання, зв'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності;

по-друге, до підприємницької діяльності громадян, здійснюваної без утворення юридичної особи, відповідно застосовуються правила ГК та ЦК, що регулюють діяльність юридичних осіб, що є комерційними організаціями, якщо інше не випливає з закону, актів Президента і Уряду або суті правовідносин;

по-третє, іноді виникають сумнів з приводу того, чи вправі індивідуальний підприємець наймати працівників. По раніше діючому законодавству про підприємства і підприємницьку діяльність особа, що наміряється зайнятися приватно-підприємницькою діяльністю з залученням робочої сили, була зобов'язана засновувати підприємство. Наймати працівників фізична особа-підприємець не мала змоги. ЦК прямої відповіді на поставлене питання не дає, а деякі автори наявність такого права в індивідуальних підприємців заперечують. Відповідь була дана остаточно в ГК, що в п.3 ст. 128 визначив конкретні форми, у яких може здійснюватися підприємницька діяльність: без застосування найманої праці; із застосуванням найманої праці.

по-четверте, на відміну від громадян, що не є суб'єктами підприємницької діяльності, майнові спори між суб'єктами підприємницької діяльності або між ними і юридичними особами підвідомчі господарським судам. Але це стосується тільки спорів, зв'язаних з підприємницькою діяльністю. Інші спори за участю фізичної особи, хоча він і має статус суб'єкта підприємницької діяльності, підвідомчі місцевим судам.

по-п'яте, фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, що не в змозі задовольнити вимоги кредиторів, зв'язані зі здійсненням їм

підприємницької діяльності, може бути визнаний за рішенням суду неспроможним (банкрутом).

При вирішенні подібного спору його учасникам і господарському суду варто мати на увазі, що свої вимоги до суб'єкта підприємницької діяльності можуть пред'явити і кредитори по зобов'язаннях, не зв'язаним зі здійсненням підприємницької діяльності (про заподіяння шкоди життя, здоров'ю або майну громадян або юридичних осіб, про стягнення аліментів і т.п.).

Підстави і порядок здійснення відповідних процедур установлюються ст. 48 Закону України Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, 14.05.1992;

по-шосте, вимоги кредиторів фізичної особи - суб'єкта підприємницької діяльності у випадку визнання його банкрутом задовольняються за рахунок приналежного йому майна, на яке може бути звернене стягнення.

Вимоги задовольняються в порядку черговості, установленій п. 1 ст. 49 вказаного Закону. Перелік майна громадян, включаючи індивідуальних підприємців, на яке не може бути звернене стягнення, установлюється цивільним процесуальним законодавством. В даний час діє Перелік видів майна громадян, на яке не може бути звернене стягнення по виконавчих документах. Він затверджений при прийнятті Цивільного процесуального кодексу і ввійшов у цей Кодекс як додаток до нього.

Таким чином, як бачимо фізична особа - суб'єкт підприємницької діяльності має властиві їй ознаки, що відрізняють її правовий статус.

Однак, повністю відокремити правовий статус таких осіб від фізичних осіб непідприємців не можливо, оскільки будучи підприємцем людина не перестає бути батьком, матір'ю, працівником тощо. Зокрема, індивідуальний підприємець, як будь-яка фізична особа, може бути рішенням суду обмежений у дієдатності або зовсім позбавлений дієдатності, визнаний безвісно відсутнім або померлим. Він же може працювати в будь-якій посаді на платній основі в приватних, державних або громадських організаціях, якщо тільки цю роботу і посаду законом не заборонено сполучати з

підприємництвом. На відміну від юридичних осіб майно індивідуальних підприємців, що складає об'єкти комерційної діяльності, може бути ними заповідано і переходити в спадщину. Але право займатися підприємництвом у спадщину не переходить.

Ставши власником підприємства або іншого майна і правонаступником усіх кредиторських і дебіторських заборгованостей спадкодавця, спадкоємець для продовження підприємницької справи свого спадкодавця зобов'язаний зареєструватися як індивідуальний підприємець.

Це дозволяє зробити висновок про те, що правовий статус індивідуальних підприємців "розташований" на стику, правомочностей фізичних осіб не підприємців і юридичних осіб, вбираючи у визначеній мірі і ті й інші, але не створюючи при цьому окремого суб'єкта права. При цьому людина, вступаючи у цивільні відносини має правовий статус фізичної особи як суб'єкта права, а коли вона вступає у господарські відносини то повинна додатково набути у встановленому порядку статус суб'єкта підприємницької діяльності.

Окрім того, слід вирішити питання про можливість відокремлення майна фізичної особи, яке вона використовує у підприємницькій діяльності від іншого її майна, а також питання про спадкування та поділ (при виокремленні частки у спільній сумісній власності) такого майна. Проте, це питання, що потребує окремого дослідження і буде розглянуте нами у подальшому.